

Nr 19.

Av herr **Bengtsson** i Kullen, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående revision av gällande författning om folkskoleväsendet på landsbygden.

Genom kungl. kungörelse den 16 september 1918 angående folkundervisningen i riket, kungl. kungörelsen angående boställsordning för lärarepersonalen vid folk- och småskolor av den 18 september 1918, undervisningsplanen för rikets folkskolor av den 31 oktober 1919 med flere förordningar har lämnats i kungl. skolöverstyrelsens och dess underlydande folkskoleinspektörers händer en makt över församlingarna och deras skolväsende, som gränsar till enväldet och även i den riktningen utnyttjas.

Visserligen omnämnes i sagda författningar en del ärenden, som kyrkostämman och skolråd ha att handlägga, men någon egentlig beslutanderätt äga de ej. I sitt förhållande till sagda myndigheter äro de endast verkställande utskott, som hava att utföra de beslut, dessa fatta och beordra. Och skulle de i enlighet med den inom församlingen rådande enhälliga folkviljan söka att modifiera bestämmelser, som äro rakt stridande mot sagda folkvilja, då få de genast en bakläxa. Det är endast om de se allt, som berör skolväsendet, genom folkskoleinspektionens färgade glasögon, som de ha utsikt att få sina beslut godkända. Men under sådana omständigheter blir den bestämmanderätt, som uppgives tillkomma dem, ingenting annat än en vacker dekoration, ett sken utan verklig innebörd, ägnat att besticka omdömet hos den stora allmänheten, som tror, att även församlingarna ha något att säga till om i fråga om skolväsendet, ja, tro rent av, att dessa äro i allt väsentligt de bestämmande.

Men bjärtare kan väl icke församlingarnas maktlöshet sticka i ögonen, än då det gäller *kristendomsundervisningen*. En enda man dekreterar i sin maktfullkomlighet att två timmar i veckan är nog och därvid blir det. Det

Bihang till riksdagens protokoll 1921. 4 saml. 6 häft. (Nr 19—20.) 1

hjälper icke, att församling efter församling *enhälligt* förklarar, att den rent av *fordrar*, att barnen erhålla minst 3 timmars undervisning. Den ensamme mannen står där såsom den starkare. Församlingen har ingen rätt att fordra eller att besluta, vare sig det ena eller det andra. Det enda den kan ernå är att såsom ödmjuk supplikant utbedja åt sig den nåden att få sina barn undervisade i 3 timmar per vecka. Här måste väl dock en ändring ske och församlingen tillerkännas någon rätt i fråga om ett så vitalt intresse som kristendomsundervisningen i församlingens egna skolor.

För att nu även tala om den mycket omtvistade vardagsläsningens lämplighet i landsbygdens skolor, kan en församling framlägga de mest talande skäl för dess olämplighet i just den trakten, och huru dess införande skulle medföra de allra största olägenheter i både ekonomiskt hänseende och beträffande barnens hälsa m. m., men allt förgäves. Den skall genomtrumfas — ty det är nu dagens lösen. I ett nyligen utkommet häfte med titel: »Kungl. skolöverstyrelsens underdåniga berättelse om dess verksamhet under tiden 1 juli 1918—30 juni 1919», läses å sid. 30: »I anledning av anförda besvär över vederbörande myndigheters beslut angående förändring av halvtidsläsande skolor till heltidsläsande har överstyrelsen ^{af} avgivit ^{en} underdånigt utlåtande i 25 fall, på vilka i enlighet med överstyrelsens hemställan följt beslut av Kungl. Maj:t om införande av heltidsläsning.» Vad som frapperar är, att i dessa 25 fall, som överstyrelsen till sin berömmelse anför, icke finnes ett enda, där de lokala förhållandena eller andra omständigheter enligt överstyrelsens åsikt varit sådana, att de bort medgiva ett uppskov med heltidsläsningens införande, och dock voro just det året svårigheterna med livsmedel, kläder, arbetskrafter m. m. synnerligen stora, och ett uppskov hade varit mer än väl motiverat därmed, att fattiga föräldrar icke kunde förse sina barn med det de i klädväg och livsmedel behövde för att kunna besöka skolan och att de dessutom behövde barnen hemma till arbete, enär från regeringen titt och ofta utgick till lantbrukarne maning att höja sädesproduktionen och därmed tillförsäkra landets innevånare livsmedel, något som icke främjades därmed, att barnen dagligen sutto på skolbänken och sålunda hindrades att hjälpa föräldrarna i deras strävanden. Överstyrelsen hade snarare förtjänat landets tack, om de nämnda 25 fallen icke blivit så fulltaliga. Bland dessa fall var även, om jag icke misstager mig, Longs församling, som förklarade sig villig att införa heltidsläsning, men bad om ett eller *högst* två års uppskov därmed i betraktande av kristidens stora svårigheter; men icke ens denna anspråkslösa begäran ansåg sig överstyrelsen kunna hos Kungl. Maj:t förorda. Det ena med det andra är ett talande bevis

på överstyrelsens ensidiga skolintresse och dess saknad av blick för det praktiska livets krav samt tillika en illustration till församlingarnas totala maktlöshet gent emot sagda överstyrelse.

Se vi nu vidare på de skolformer, som äro upptagna i »undervisningsplanen för rikets folkskolor av den 31 okt. 1919», så äga församlingarna icke att fritt välja bland dem och icke heller att bestämman läge och tomtplats för eventuella skolbyggnader, utan även därvidlag är att rätta sig efter inspektörens pekpinne.

Talrika exempel finnas på, huru litet avseende folkskoleinspektörerna i allmänhet fästa vid kostnaderna för kommunerna och huru nödvändigt det är, att ett sådant ovisligt nit stävjas genom att giva församlingarna en väsentligt ökad bestämmanderätt i fråga om skolformer och skolbyggnader. Man behöver väl icke ännu en gång erinra om det av mig i annat sammanhang åberopade fallet »Luttra», där en skolreform med ty åtföljande skolbyggnad framdrivits, som sedan upptager i sig inalles två barn.

Det är nog så, att de på förordnande tillsatta inspektörerna måste se till, att de kunna framvisa en årsberättelse, som fördelaktigt vittnar om deras nit och arbete i skolans tjänst. Detta är ju icke att förundra sig över. Och från deras synpunkt sett är det helt förklarligt, att de sträva efter att genomdriva nya enligt sin mening bättre skolformer och allt flera »tidsenliga» skolbyggnader, och att de därvid så litet besinna, att detta går ut över församlingarnas ekonomi, som de icke kunna ha något intresse av. Men för dem, som skola betala det hela, ställer sig saken annorlunda.

När, såsom t. ex. i Trökörna församling med en skattebörd endast till kommunen av 21 kronor per bevillningskrona, två nya skolhus skola uppföras eller, såsom i Kinne Vedum, en kommun som vid tiden för hemstäl- lan blott hade 724 innevånare och 1,285 bevillningskronor, skolbygge sökes framtvingas för 170,000: — kronor, då får man nog en annan syn på saken än vad folkskoleinspektören har, då måste man helt enkelt framställa det yrkandet, att införandet av vardagsläsningen må handhavas med all försiktighet och utsträckas över en avsevärt längre tid, än vad nu är förhållan- det, så att församlingarna hinna att i ekonomiskt hänseende hämta sig efter varje ny ekonomisk åderlåtning för skolbyggen. Och som de själva torde vara vida kompetentare än både inspektörer och skolöverstyrelse att bedöma, vad de i det hänseendet tåla vid, så bör väl också givas dem större befogenhet att bestämman över tid och kostnad för skolbyggena.

På tal om folkskoleinspektörernas maktfullkomlighet och församlingens vanmakt bör även hänvisas till § 10 av kungl. kungörelsen angående boställs-

ordning för lärarepersonalen vid folk- och småskolor den 18 september 1918, där inspektören vid laga av- och tillträdessyn å lärareboställe gives en befogenhet, som icke ens våra juridiskt bildade domare äro betrodda med. När de syna andra boställen, ha de med sig edsvurna nämndemän, som jämte syneförrättaren döma i saken, och i protokollet gives parterna besvärshänvisning till högre rätt för händelse av missnöje. Så icke vid syn å lärareboställe. Där förrättas synen av folkskoleinspektören ensam eller av lämplig person, som skolöverstyrelsen efter framställning av inspektören därtill förordnar. Inspektören förer ensam protokollet och gör däri anteckning om behöfliga reparationer. Protokollet underskrives av honom ensam och förvaras desslikes och efter ett år tillser han, att vid synen anmärkta reparationer blivit verkställda. Den enda befogenhet som gives åt församlingen är, att dess skolråd får välja ombud, samt att inspektören förrättar synen »i närvaro av ombud för skolrådet». Någon besvärshänvisning gives icke och föreskrives icke heller i förordningen, om nu meningen kan vara, att inget missnöje får förekomma. Men om nu missnöje förekommer från församlingsombudens sida, vart skall man då vända sig? Till skolöverstyrelsen eller Konungens befallningshavande eller häradsrätten eller vart? Folkskoleinspektören synes ju själv vara högsta och enda instansen. Större maktbefogenhet kan ju icke tänkas.

Något går det ju an, när inspektören själv förrättar synen, men det heter ju ock: »eller lämplig person, som skolöverstyrelsen efter framställning av inspektören därtill förordnar.» Med lämplig person torde väl menas en person, som dels är förfaren i den sak som det är fråga om, dels även är opartisk. T. o. m. skenet av partiskhet bör ju undvikas. Men så är icke förhållandet, ty i regel förordnas en närboende skollärare, kamrat till av- och tillträdande läraren, och med kännedom om den solidaritet, som råder inom skollärarekåren, kan man med skäl befara, att det ställer sig rätt svårt för syneförrättaren att vara fullt opartisk, då det gäller att skipa rättvisa mellan lärarens och församlingsombudens stridiga intressen. Redan klokheten borde bjuda vederbörande att till förrättningsman utvälja en person, som icke står i någon som helst relation, vare sig till läraren eller församlingen, en person, som icke ens kan misstänkas för medveten eller omedveten partiskhet, och därtill en som genom domareed är bunden att låta allt gå rätt till utan hänsyn åt ena eller andra hållet, och som tillika äger åtminstone någon erfarenhet i fråga om syneförrättningar. Sådana personer finnas inom varje härad i de *edsvurne* nämndemän, som biträda domaren vid hans syneförrättningar å andra boställen. Ingen svårighet torde heller förefinnas

att engagera sådana kompetenta syneförrättare, då enligt samma § 10: »Den, som utses att i inspektörens ställe förrätta syn, äger för de av uppdraget föranledda resor av statsmedel åtnjuta resekostnads- och traktamentsersättning efter samma grunder som folkskoleinspektören.» Att trots detta icke edsvurne och icke sakkunniga folkskollärare förordnas av inspektörerna och förordnas av skolöverstyrelsen, kan icke fattas annat än som ett led i strävandet att åt sagda myndigheter reservera all makt på skolans område. Även här behöves förvisso en ändring eller ett förtydligande, varigenom församlingarnas rätt på ett verksammare sätt skyddas.

Sist men icke minst bör påpekas det brutala tvångsmedlet, som skäli- gen okontrollerat är lagt i folkskoleinspektörernas händer, nämligen vägran av statsanslag. I § 18 av kungl. kungörelsen den 16 september 1918 angivas villkoren för erhållande av statsbidrag, specificerade i icke mindre än åtta moment. Skola dessa i all deras stränghet tillämpas, torde det ej finnas många skoldistrikt i riket, som icke riskera förlusten av dylikt anslag. Då man besin- nar, vilka minutiösa föreskrifter i gällande författningar givas beträffande skollokalernas och lärarebostädernas höjdmått, yt- och kubikinnehåll, så bör det ej förvåna någon, att nu, sedan de nya bestämmelserna börjat tillämpas, de skolor äro få, som i allo hålla måttet. Och då det vidare stipu- leras i villkoren, att skolmöblerna skola vara ändamålsenliga och materielen tillräcklig, utan att någonstades finnes fastslaget, hurudana skolmöblerna skola vara för att vara ändamålsenliga eller huru mycket materiel skall finnas för att anses tillräcklig, utan detta överlämnas åt inspektörernas gottfinnande, så kan envar förstå, att tvister kunna uppstå mellan skolråd och inspektörer, varvid dessa senare alltid gå segrande ur striden av det enkla skäl, att, om deras vilja, den må vara inne på aldrig så orätta vägar, icke åtlydes, så vitsordas icke statsanslaget och om det icke vitsordas av inspektören, så utbetalas det icke heller av Konungens befallningshavande, och mycket tvivelaktigt är, huruvida klagomål på högre ort vinna gehör, då villkoren för anslag äro så omfattande och så tänjbara, att det för en inspektör är synnerligen lätt att finna skäl för sin vägran att vitsorda ansö- kan om statsbidrag.

Lagstiftningen i vår tid är synnerligen human gent emot lagöverträdare, så att man är mån om, att icke strängare straff ådömes dem än brottet för- tjänar. Samma humanitet borde även visas församlingarna, så att icke sådana drakoniska åtgärder tillgrepes som att vägra statsanslag för en eller annan brist i frågan om skolväsendet. Där stå brott och straff ej i något rimligt förhållande, och det är så mycket mera förhatligt, som in-

spektören i dylika fall tillåtes uppträda både såsom anklagare, domare och exekutor. Indragning av statsanslag borde icke få förekomma i andra fall, än när en församling tredskas att fullgöra sådant, som blivit henne ålagt av Konungens befallningshavande eller Kungl. Maj:t. Allra minst bör det indragas av en sådan lös anledning, att en folkskoleinspektör *anser*, att icke villkoren äro uppfyllda. Må detta först undersökas och bevisas, innan dom fälles och straff utmätas. Och även om en eller annan brist skulle konstateras, bör väl först anstånd lämnas till dennas avhjälpande, innan man skrider till en så pass allvarlig åtgärd som indragning av hela statsanslaget. Med ett ord: församlingarna böra skyddas mot godtycket.

För att klargöra, hurudan folkstämningen inom Skaraborgs län är beträffande det, som här ofvan anförts, må återgivas den resolution, som antogs vid allmänt möte å tingshuset i Stenstorp den 4 januari innevarande år med å respektive kommunalstämmor valda ombud, representerande 155 socknar inom Skaraborgs län, ävensom enskilda skattepliktiga sockenmedlemmar från samma län till ett antal av omkring 300 personer, och som i sin helhet lyder sålunda:

»Då landsbygdens barn under de från skolan lediga dagarna böra fostras till ett nyttigt arbetsliv och läras att älska sina fäders yrke samt genom ett produktivt arbete hjälpa dem att fylla de betungande krav, som statsmakten numera ställer på jordbrukareklassen;

då tillika barnens hälsa äventyras, om de tvingas att dagligen i ur och skur vandra långa vägar till skolan, där de sedan få sitta mången gång genomvåta och därtill under sin uppväxttid äro hänvisade till enbart torr föda;

då det i mindre bemedlade hem även är förenat med stora svårigheter att dagligen utrusta barnen med dylik matsäck och därjämte förse dem med nödiga kläder och skodon till ombyte;

då ett hänsynslöst genomdrivande av vardagsläsningen sådant det nu pågår väcker ett allmänt och berättigat missnöje samt dessutom för visso kommer att resultera i en högst oregelbunden skolgång, enär ett stort antal barn helt enkelt icke kunna dagligen besöka skolan;

då varannandagsläsningen, rätt ordnad, bör kunna giva ett lika gott resultat som vardagsläsningen med sitt hopande av upp till fyra klasser och läxlag dagligen;

då vardagsläsningen kräver fördubblat antal lärarekrafter och ett ständigt växande antal nya skolbyggnader med tillhörande material och bränsle, varigenom församlingarna till ytterlighet betungas;

då det vidare visat sig, att de från finansdepartementet den 12 aug. 1915 och 26 nov. 1918 avlätna cirkulärskrivelserna angående nödvändigheten av en sträng sparsamhet och stark begränsning av kommunernas upplåning icke av vederbörande folkskoleinspektörer beaktats, utan hava dessa lika ohejdat sökt framdriva vitt omfattande skolbyggen och därvid betungat socken efter socken med stora skuldbördor;

då det även visat sig, att dessa cirkulärskrivelser icke vunnit tillbörligt beaktande ens av den regering, som utfärdat dem, i det att dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, när i särskild interpellation vid 1920 års riksdag av honom begärdes upplysning, vilken ställning han intog till det av finansministern framställda sparsamhetsyrkandet, faktiskt icke visade sig villig att påverka sina underordnade till sparsamhet vid åläggandet av sådana anordningar för skolväsendet, som medföra stora kostnader för kommunerna, utan tvärtom sökte att kringgå sparsamhetsyrkandet under framhållande av, att skollokaler på en del trakter icke vore fullt tidsenliga, icke betänkande att i penningknappa tider måste man dock låta sig nöja med lokaler, som äro fullt *brukbara* om än icke idealiska och att i övrigt den bildning, som skolan har till uppgift att meddela, icke är beroende av lokalens beskaffenhet utan av helt andra faktorer;

då det vidare är att befara, att den cirkulärskrivelse av den 26 november 1920, som nuvarande finansministern med Kungl. Maj:ts bemyndigande utfärdat, kan av underordnade myndigheter kringgås med stöd av förenämnde ecklesiastikministerns uttalande och det sålunda är fara värt, att dessa myndigheter framdriva att hos Kungl. Maj:t förorda skolbyggnader, som mycket väl kunna anstå utan någon den ringaste fara för den verkliga skolbildningen;

då tendens i denna riktning synes förefinnas, i det att ungefär samtidigt med att senaste cirkuläret utkom notis varit synlig i tidningspressen, att styrelsen för statens anstalt för pensionering av folkskollärare m. fl. erhållit sökt tillstånd att under ett enda år 1921 av de till anstalten inflytande medlen lämna lån till skoldistrikt för uppförande av skolhus intill ett sammanlagt belopp av högst tre millioner kronor — ett hotande skuldperspektiv för många socknar;

då det tydligen är av behovet påkallat, att herrar folkskoleinspektörers och dem understödjande myndigheters makt och befogenhet hålles av Kungl. Maj:t inom behöriga gränser, såframt icke svenska folkets urgamla rätt att »sig själv beskatta» skall bliva ett tomt ord i fråga om utgiftsstat till skolorna; då de oerhört stora krav, som ställas på kommunerna för genomdri-

vande av en förändrad skolform äro ekonomiskt ruinerande, om de i hela sin vidd skola genomföras;

då byggnadskostnaderna under de senaste åren mångdubblats och den nu rådande penningknappheten nästan omöjliggör låns erhållande trots en räntesats, som är avskräckande, och det är att befara, att rent av katastrofartade tider stunda, då t. o. m. det nödvändigaste måste stå tillbaka av brist på medel;

då de skattedragande på landsbygden redan nu hava svårt att komma ut med de allt jämt stigande skatterna och deras ekonomiska bärkraft alltmer förminskas, icke blott med anledning av de sjunkande priserna å allt vad de hava att avyttra utan även på grund av en del exportförbud, som verka därhän, att för närvarande en del varor icke alls kunna avyttras eller också till pris, som betydligt understiger självkostnaden;

då det sålunda är oundgängligen nödvändigt att *alla* utgifter både för den enskilde och för kommunerna nedbringas till ett minimum;

då utgifterna till skolbyggnader äro i stort sett beroende av den för landsbygden så olämpliga vardagsläsningen; och

då utgifterna icke kunna i avsevärd mån begränsas, utan att kommunerna erhålla utvidgad befogenhet att även de få ett avgörande ord att säga i fråga om skolväsendets ordnande och icke blott inspektörer och andra myndigheter, som väl lägga på bördor men själva icke ha någon kännning av dem, så får mötet härmed:

1) göra en bestämd framställning därom, att den så nödvändiga sparsamhetsprincipen tillämpas icke blott på andra områden utan framför allt i fråga om uppförandet av skolbyggnader, emedan detta för närvarande är den mest aktuella frågan, som hotar flertalet landskommuner med orimliga skattebördor, och på denna grund uppskov må givas med alla åtgärder i fråga om skolväsendet, som kräva om- eller nybyggnader eller andra avsevärda utgifter;

2) avgiva en bestämd protest mot det ensidiga skolintresse, som utan blick för det praktiska livets krav och utan hänsyn till de oöverstigliga svårigheter, som kastats fram i vår väg, vill med maktspråk genomdriva en skolreform, som väl kan vara lämplig för städer, köpingar och tätt bebyggda samhällen men icke för den jordbrukande befolkningen på landsbygden, och yrka vi härmed, att landsbygdens församlingar givas rätt att i sina skolor bibehålla den s. k. »varannandagsläsningen».

3) på det kraftigaste framhålla, att folkskoleinspektörers och andra myndigheters rätt att driva fram skolreformer tvärt emot församlingarnas

vilja måste begränsas och åt församlingarna inrymmas *verklig* och icke blott såsom nu är fallet *skenbar* medbestämmanderätt i alla skolfrågor, vare sig det gäller skolform eller skolbygge.»

På grund av det ovan anförda får jag hemställa,

A) att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att gällande författningar om folkskoleväsendet på landsbygden skyndsamt måtte underkastas ingående revision i syfte att bereda församlingarna ökat inflytande på skolväsendet; samt

B) att i ovanberörda hänseende särskilt må tillses

1) att församlingarna tillerkännas verklig medbestämmanderätt i fråga om skolform och skolbygge;

2) att församlingarna medgivas rätt att, eventuellt med kvalificerad majoritet, besluta om sådan ändring i gällande läsplan, att vid församlingens skolor tre timmars kristendomsundervisning meddelas i veckan;

3) att statsanslag icke må kunna indragas, förrän Kungl. Maj:t efter opartisk undersökning och församlingens hörande därom förordnar; och

4) att syneförrättningar å lärareboställen under församlingarnas medverkan verkställas av fullt opartiska, edsvurna och sakkunniga personer.

Stockholm den 17 januari 1921.

Emil Bengtsson.

